VIII. Bažnyčios ir vienuolynai
Churches and monasteries

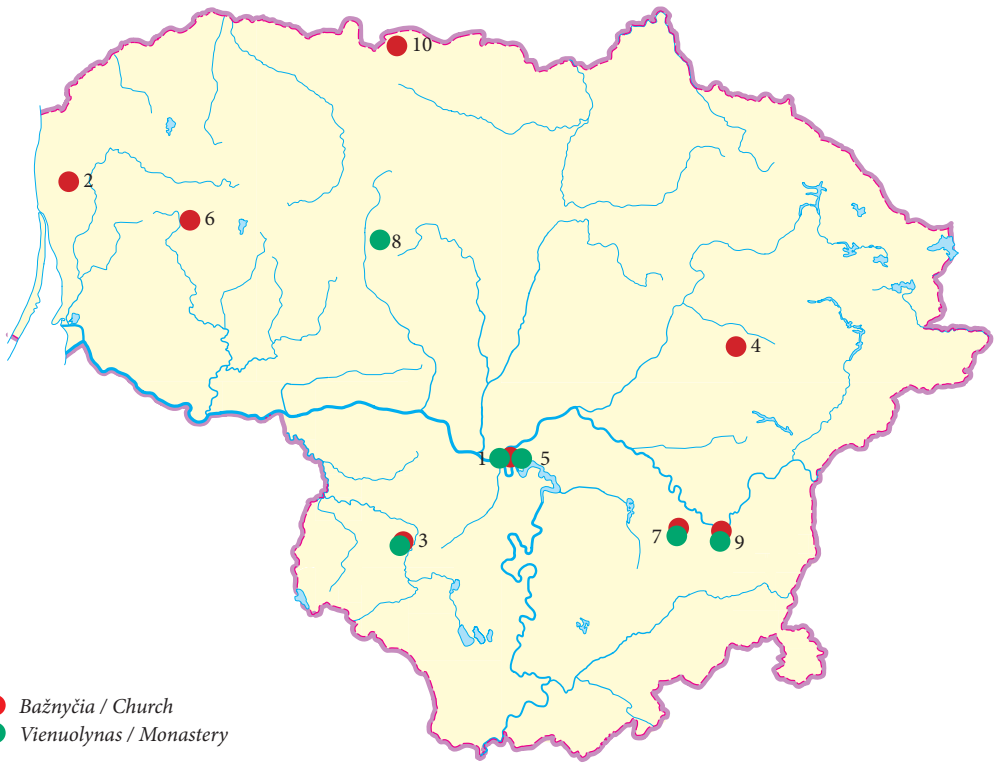

1 – Kaunas
2 – Kretingalė
3 – Marijampolė
4 – Molėtai
5 – Pažaislis
6 – Rietavas
7 – Trakai (žr. IX)
8 – Tytuvėnai
9 – Vilnius
10 – Žagarė

Simonas Aleksandravičius

Šv. Stepono bažnyčia

2009 m. balandžio–liepos mėnesiais APC „Antiqua“ atliko tyrinėjimus Vilniaus senamiesčio Šv. Stepono bažnyčios pastato (Geležinkelio gatvė 39, unikalus kodas – 1042) viduje (1 pav.). Šv. Stepono bažnyčia pastatyta 1600–1612 m. kunigo Simono Visockio iniciatyva. Iš šaltinių žinome, kad 1604 m. Šv. Kazimiero kanonizacijos iškilmės prasidėjo šioje bažnyčioje. Šv. Stepono bažnyčia buvo viena iš pirmųjų mūrinių Vilniaus priemiesčių šventovių. Čia buvusios špitolės vietoje jau iki 1600 m. buvo laidojamos maro ir badmečio aukos. Greta bažnyčios buvo kapinės, veikusios nuo 1660 iki 1865 m. 1715 m. ši bažnyčia atiteko vienuoliams rokitams, 1752 m. – šv. Mergelės Marijos vienuolėms (marijavitėms). Šv. Stepono bažnyčia smarkiai nukentėjo 1794 m. sukilimo metu ir per 1812 m. Napoleono karą. Laikui bėgant keitėsi tiek bažnyčios interjeras, tiek eksterjeras. 1801–1806 m. bažnyčia suremontuota, pažemintas stogas, pakeisti karnizai, vienaukštė zakristija perstatyta į triaukštę. 1863–1914 m. bažnyčios pastatas buvo naudojamas kaip kalėjimas, 1926 m. joje įsikūrė akmenskaldžiai, o 1948 m. bažnyčia paversta sandėliu. Manoma, kad kažkur Šv. Stepono bažnyčios aplinkoje ar viduje yra palaidotas architektas Laurynas Stuoka Gucevičius, tačiau tikslesnių duomenų apie jo amži-

1 pav. Šv. Stepono bažnyčios pastato vidus nuėmus betono ir asfaltbetonio grindis.
S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 1. The interior of the Church of St Stephen after the removal of the concrete and asphalt concrete floor.

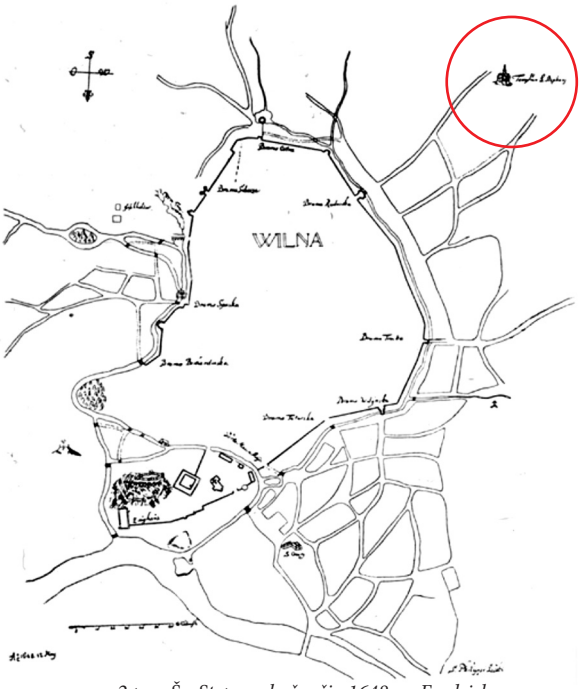

2 pav. Šv. Stepono bažnyčia 1648 m. Frydricho Getkanto sudarytame Vilniaus gynybinių įtvirtinimų plane. S. Aleksandravičiaus brėž.

Fig. 2. The Church of St Stephen in Fryderyk Getkant's 1648 plan of Vilnius's defensive fortifications.

3 pav. Pastato V dalyje, prie Š sienos aptikto plytų grindinio fragmentas. S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 3. A fragment of the brick paving discovered near the N wall in the W part of the building.

no poilsio vietą neturime. Pirmą kartą bažnyčios siluetas pavaizduotas Frydricho Getkanto 1648 m. sudarytame Vilniaus gynybinių įtvirtinimų plane (2 pav.).

Anksčiau archeologiniai tyrinėjimai Šv. Stepono bažnyčios pastato viduje nebuvo vykdyti. Didesnės ar mažesnės apimties tyrinėjimai vyko tik bažnyčios šventoriuje, jų metu aptikta XVII a. datuojamų kapų, perkasimų, suardyto kultūrinio sluoksnio horizontų.

Bažnyčios pastato viduje ištirtas apie 274 m^2 plotas. Tyrimų tikslas buvo nustatyti buvusių bažnyčios pastato grindų lygį bei atlikti žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimus apie 20 m^2 plote. Šiais tyrimais buvo siekiama nustatyti, ar bažnyčios pastato V dalyje yra čia buvusio bokšto (jo liekanos – apatinė dalis – dabar įjungtos į bažnyčios V fasadą) laikančiųjų konstrukcijų – numatyta iškasti du 2x2 m dydžio šurfus. Bažnyčios pastato vidurinėje dalyje planuota iškasti apie 7x1,5 m dydžio pjūvį, kuris suteiktų duomenų apie šios Vilniaus vietos raidą ir vietos, kur pastatyta bažnyčia, paleorelje fą. Visgi tyrimų eigoje paaiškėjo, kad praktiškai apie 50 cm gylyje po buvusiomis betoninėmis grindimis pastato vidus yra tankiai užlaidotas (3 pav.). Todėl nuspręsta, kad kasti pjūvį bažnyčios pastato viduje, esant tokiam tankiam užlaidojimui, yra netikslinga. Atsisakius pjūvio jo vietoje iškuoptas bažnyčios P dalyje aptikto rūsio vidus, o vietoje V dalyje numatytų dviejų 2x2 m dydžio šurfų iškastas vienas 1,5x3 m dydžio šurfas.

Tyrimų pradžioje mechanizuotai demontuota betono ir asfaltbetonio grindų danga, po

4 pav. Centrinėje bažnyčios pastato dalyje aptikto plytų grindinio fragmentas. S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 4. A fragment of the brick paving discovered in the central part of the church.

5 pav. Aptiktų keraminių grindų plytelių fragmentai. S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 5. Fragments of the discovered ceramic floor tiles.

6 pav. Bažnyčios pastato vidus nuėmus 20–50 cm sluoksnį. S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 6. The interior of the church after a 20–50 cm layer was removed.

7 pav. Keraminės grindų plytelės ir plyta su šuns pėda, aptiktos archeologinių tyrinėjimų metu. S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 7. Ceramic floor tiles and a brick with a dog's footprint that were discovered during the excavation.

to rankiniu būdu visas bažnyčios pastato vidus buvo gilinamas per 50–60 cm.

2009 m. archeologinių tyrimų metu surasti du buvusių grindų lygiai – keraminių plytelių (20 cm gylyje) ir plytų (apie 35–40 cm gylyje). Iš viso fiksuoti 4 plytinių grindų fragmentai: du pastato V dalyje, prie P ir Š sienų (4 pav.), vienas centrinėje pastato dalyje (5 pav.) ir dar vienas pastato R dalyje, P koplyčioje, šalia šoninio altoriaus. Plytų grindinių fragmentai išdėlioti iš XVII a. būdingų 32x16x6 cm, 30x16x7 cm dydžio gelsvų nuvaikščiotų plytų (kai kurios iš jų su braukomis). Keraminių grindų plytelių fragmentų liekanos fiksuotos tik vienoje vietoje pastato V dalyje palei P sieną (6 pav.). Tyrimų metu surastos pavienės rusvos keraminės grindų plytelės buvo 19x19x3,7 cm, 23,2x17,8x3,4 cm, 16,8x

8 pav. Trečiame rūsyje aptiktas karstas su užrašu ir metais. S. Aleksandravičiaus nuotr.

Fig. 8. A coffin with an inscription and the year that was discovered in the third basement.

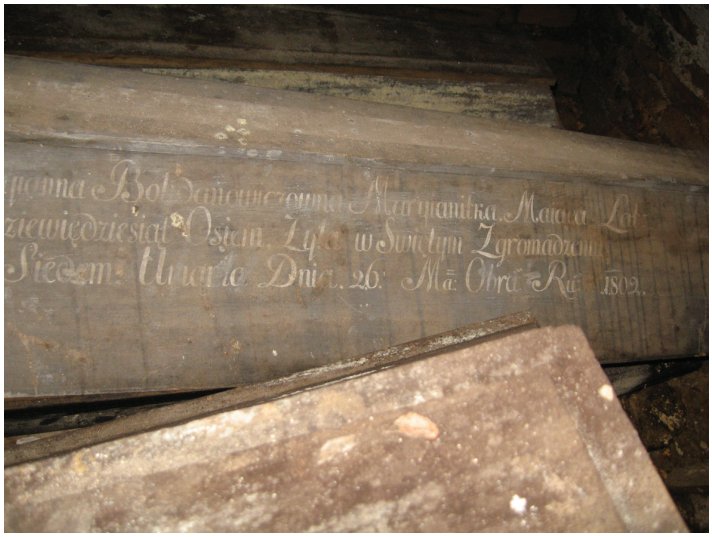

17x3,4 cm dydžio (kai kurios iš jų su šuns pėdos imitacija (7 pav.). Iš rašytinių šaltinių žinome, kad kunigas Liutkevičius, 1715 m. perėmęs bažnyčią, rado ją visiškai apleistą. Grindų nebuvo, todėl jos išklotos plytomis. Galima manyti, kad Šv. Stepono bažnyčioje rasti plytų grindinių fragmentai galėtų būti susiję su 1715 m. bažnyčios remontu, o keraminių plytelių – su XVIII a. pabaigoje bažnyčioje vykdyta grindų rekonstrukcija, kurios metu pastato vidus išklotas keraminėmis plytelėmis. Tačiau neturime jokių tikrų žinių apie pirminį bažnyčios interjerą, o ir vėliau pastato grindys dar ne kartą rekonstruotos: keramines plyteles vėl keitė plytų grindys, kol 1894 m. galiausiai įrengtos medinės grindys. Todėl susieti rastus grindų lygius su tam tikrais bažnyčios rekonstrukcijų etapais yra gana problemiška.

Taip pat tyrimų metu aptikti 24 nesuardyti žmonių palaidojimai. Visi mirusieji laidoti mediniuose karstuose aukštielninki, V kryptimi. Tik kapai 2 ir 12 orientuoti P kryptimi, kapai 11 ir 13 – R kryptimi, kapas 17 – Š kryptimi. Mirusiųjų rankos dažniausiai sudėtos ties juosmeniu. Kapuose įkapių neaptikta, tik kai kuriuose (kapai 6, 10, 15, 24) rasta medžiaginio audinio fragmentų, medžiaginių raištelių gabaliukų. Kape 7 aptiktas apvalus stiklinis burbuliukas, tačiau jo paskirtis neaiški. Todėl kapų datavimas išlieka problemiškas. Karstai tvirtinti metalinėmis vinimis, tik kape 6 karstas sutvirtintas medinėmis vinimis. Bažnyčios viduje laidoti įvairaus amžiaus ir lyties mirusieji: 9 vaikai, 5 kūdikiai, 4 moterys ir 5 vyrai. Mirusių moterų ir vyrų amžius apie 40 metų, dauguma vaikų iki 1 metų, arba 1–2 metų. Traumų ar ligų pėdsakų neaptikta, tik kapo 12 kauluose aptikta daug uždegiminio proceso žymių. Taip pat surasta nemažai pavienių kaulų, priklausiusių ne mažiau kaip 40 individų.

Tyrimų metu bažnyčios pastato P dalyje aptiktas ir išvalytas trečias rūsys. Jame aptikti bent 4 mediniai karstai. Vienas iš jų su užrašu ir aiškiai įskaitoma data – 1802 m. (8 pav.). Užrašas leidžia manyti, kad jame 1802 m. palaidota prie Šv. Stepono bažnyčios veikusio Marijavičių ordino vyresnioji sesuo. Pats rūsys datuotinas XVII a. ir priskirtinas pirmajam bažnyčios statybos etapui. Pastato V dalyje, prie Š sienos iškastas 1,3x3,15 m dydžio šurfas. 50–54 cm gylyje šurfo P dalyje išryškėjo karsto kontūras. Mirusysis palaidotas 182x 50 cm dydžio mediniame karste, galva į V. Kapas buvo užfiksuotas, nubraižytas ir užkastas.

Archeologinių tyrinėjimų metu aptikti radiniai datuotini XVI–XX a. Aptiktos 5 monetos, iš kurių ankstyviausia yra Žygimanto Augusto 1570 m dvidenaris. Kokliai, buitinė keramika bei stiklo fragmentai datuotini XVII–XX a. Mažesnes (19x19 cm, 17x17,5 cm dydžio) grindų plyteles galima sieti su XVIII a. bažnyčios rekonstrukcijos darbais, o didesnes (29x29x3,8 cm, 28,5x28,5x3,8 cm dydžio), kurių didžioji dalis aptikta valant užpiltą trečią rūsį, – galbūt su vėlyvesnėmis bažnyčios rekonstrukcijų stadijomis.

The Church of St Stephen

About 274 m^2 were excavated inside the Church of St Stephen (Figs. 1–2) in 2009. The goal was to determine the level of the building's former floor and to conduct a field evaluation in an area of about 20 m^2. During the excavation two former floor levels: ceramic tile and brick (Figs. 3–7) were discovered. The brick floor should perhaps be connected with the 1715 repair of the building and the ceramic tile floor with building reconstructions carried out in the 18th century or later. During the excavation 24 undisturbed human remains were discovered. All of the deceased had been

buried supine in coffins, hands placed at the waist, usually with the head towards the W. The individuals were of various ages and both sexes: 9 children, 5 infants, 4 women, and 5 men. The men and women were about 40 years of age while the majority of the children were under a year or 1–2 years of age.

During the excavation the third basement dating to the first stage of the church's construction (early 17th century) was unearthed. At least four wooden coffins (Fig. 8) were discovered in it. Finds dating to the 16th–20th centuries were discovered during the work.

Simonas Aleksandravičius,
Linas Girlevičius

Šventųjų Jonų bažnyčios varpinės aplinka ir rūsys

2009 m. liepos ir spalio–lapkričio mėnesiais APC „Antiqua" archeologai atliko archeologinius tyrinėjimus Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto (Šv. Jonų) bažnyčios varpinės pastato (Pilies g. 21/ Šv. Jono g. 12, Vilniaus miestas) rūsio patalpoje bei varpinės aplinkoje. Tyrinėtose vietose bus atliekami pamatų sanavimo ir hidroizoliavimo darbai, kasamos tranšėjos elektros kabeliams. Varpinės pastatas (unikalus kodas 26849) yra Vilniaus senamiesčio kvartale 24, Vilniaus universiteto pastatų komplekso (unikalus kodas 770) PR dalyje. Pastato P siena išeina į Šv. Jono gatvę, kuri yra naujojo Trakų kelio (trakto) atkarpa. Manoma, kad netoli Šv. Jonų bažnyčios yra buvusi viena ankstyviausių miesto turgaviečių. Šv. Jonų bažnyčią 1386 m. įsteigė ir statyti pradėjo Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila, tačiau mūrinis pastatas baigtas statyti tik 1426 m.

Dabartinės Šv. Jonų bažnyčios varpinės vietoje yra stovėjęs senas masyvus mūrinis pastatas iki 2,3 m pločio sienomis. Manoma, kad pirmojo dabartinės varpinės aukšto mūras yra vienalaikis su antrojo bažnyčios statybos etapo mūrais, kuriuos architektai datuoja XV a. Tikėtina, kad čia stovėjęs pastatas (bokštas?) buvo skirtas gynybiniams tikslams. Beje, panašaus storio sienos, senojo Vilniaus tyrinėtojo Marijano Moreliovskio pateikiamais duomenimis, yra ir į V nuo varpinės esančiame pastate Šv. Jono gatvėje 10. Pastato Šv. Jono gatvėje 11 ŠR dalyje yra gotikinio bokšto liekanos, kuriame gotikinis mūras išlikęs iki dabartinio pastato trečio aukšto lygio. Šio pastato tyrimus atlikusio architekto Virgilijaus Spudo duomenimis, savo iniciatyva bokšto mūrą, jo techniką, plytų proporcijas tyrinėjęs architektas Sigitas Lasavickas priėjo išvados, kad mūras yra giminiškas Trakų salos pilies bokštų mūrui. Įdomus ir bokšto orientavimas – jis pasuktas nuo Šv. Jono gatvės ašies. Ant senojo prie Šv. Jonų bažnyčios stovėjusio pastato pamatų ir pirmojo aukšto mūrų apie 1610–1615 m. pastatyta varpinė. Panašių proporcijų masyvus varpinės bokštas XVII a. pradžioje buvo pastatytas prie Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvės, dabartinio pastato Maironio g. 16 / Rusų g. 6 R dalyje. Po 1737 m. gaisro Šv. Jonų bažnyčios varpinė buvo dar paaukštinta. XVIII a. prie varpinės R dalies buvo pristatytas vaško dirbtuvių priestatas. Rekonstrukcijos metu išmūrytas ar permūrytas rūsio skliautas. Į rūsį buvo patenkama laiptais iš vaško dirbtuvės. 1825–1828 m. rekonstrukcijos metu išgriauta mūrinė tvora, iš P pusės skyrusi Šv. Jonų bažnyčios šventorių nuo Šv. Jono gatvės. Taip pat nugriautas prie varpinės R sienos stovėjęs vaško dirbtuvių priestatas, suformuoti vartai į universiteto Didįjį kiemą.